

7. Савеньє, Б. *Открытый доступ : вызов национальным библиотекам [Текст] / Б. Савеньє // Научные и технические библиотеки. - 2011. - N 5. - С. 60-69.*
8. Санько С. *Открытый доступ к научным публикациям: "за" и "против" [Текст] / Сергей Санько // Internet. – 2004. - № 18*
9. Ярошенко Т. *Зелений шлях відкритого доступу. Репозитарії та їх роль у науковій комунікації: перші двадцять років [Текст] / Тетяна Ярошенко // Бібліотечний вісник. 2011. № 5. – С.3-10*
10. Шрайберг, Я. Л. *Авторское право и открытый доступ [Текст] : достоинства и недостатки модели открытого доступа / Я. Л. Шрайберг, А. И. Земсков // Научные и технические библиотеки. -2008. - N 6. - С. 31-41.*

УДК 811.161.2'38

Семеренко Г.В.

МОВНА НОРМА ЯК ОСНОВНИЙ КРИТЕРІЙ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

У сучасному мовознавстві значна частина праць присвячена нормам української літературної мови, серед яких – наукові дослідження відомих українських лінгвістів Бориса Антоненка-Давидовича, Миколи Пилинського, Василя Німчука, Олександра Пономаріва, Світлани Ермоленко, Євгенії Чак, Миколи Погрібного, Святослава Караванського та ін. Сьогодні доступними нашому читачеві стали твори Олени Курило, Олекси Синявського, Юрія Шевельова та ін.

Відомо, що норми – це правила, які повинні бути однаковими в усіх літературних джерелах, для усіх носіїв мови. Однак, існує ряд випадків, коли певні мовні явища трактуються мовознавцями по-різному, є дискусійними. Зупинимося на кількох із них.

Норми літературної мови розглядаються на різних рівнях (орфоепічному, правописному, лексичному, граматичному). Так, найдавнішими зауваженнями щодо української вимови можна вважати пояснення Івана Ужєвича в першій українській граматиці «Грамматика слов'янська І.Ужєвича» 1643 року в розділі «Коментарій до літер», де автор пояснює, як потрібно читати літери або їх сполучення в українських текстах. Формуючи значну частину правил (фактично орфоепічних), Іван Ужєвич зазначає: «Всього іншого навчить досвід» [1, 18]. Як бачимо, автор першої української граматики був переконаний, що тільки з досвідом приходить уміння правильно використовувати мовні засоби. Нинішні педагоги назвали б такий підхід до вивчення мови компетентнісним, оскільки в компетентність, крім знань, умінь і навичок, вкладають і досвід. Але досвід приходить, по-перше, тільки при повсякденному використанні мови, а по-друге – при глибокому вивченні норм літературної мови на всіх рівнях. Отже, як уже зазначалося, правила обов'язково мають бути усталеними, однаковими.

Усі, хто володіє українською мовою, знають, що дзвінки приголосні звуки в кінці слів і всередині їх вимовляються дзвінко. Виняток становлять слова *нігті, кігті, легко, вогко, дьогтю* та похідні від них, у яких звук [г] стоїть перед глухим приголосним і вимовляється глухо, змінюючись на парний глухий звук [х] (Н.І.Тоцька додає ще слово *віхті*, а Н.П.Миронюк – слово *пругкий*, підкреслюючи, що таке оглушення в кінці складу відсутнє в дієсловах типу *могти, стригти* і ін.). Професор Н.І.Тоцька загальне правило вимови дзвінких приголосних і винятки з нього формулює так: «дзвінки приголосні перед глухими також не втрачають своєї дзвінкості, тобто вони вимовляються так, як і пишуться, крім [г], який у ряді слів змінюється в цій позиції на [х]», і називає з глухою вимовою слова *кігті, нігті, легкий* [12, 148].

В орфоепічному словнику (укладач М.І.Погрібний) читаємо: «тільки в словах *вогко, легко, кігті, нігті, дігтяр* звук [г], як правило, знеголошується і нерідко оглушується [7, 11].

Борис Грінченко названі слова подає у словнику відповідно до їх вимови: «*вожко*» – нар. сыро, влажно; *вожкий* – сырой, влажный: «*Буде (хата) вожка зімою й весною* Грин.(II,18); *вожкість, вожкости* – сырость, влажность; *дьогтьовий = дігтевий*: Люде бочки *дьогтьові палють* Грин.(II,234); *дьогтяр = дігтяр*: *Дьогтяр і смердить дьогтем* (Ном.); *кіготь (коготь)*: *Здається й мала пташка, та кігті гострі* Посл.(II, 242); *кіхоть, кіхтя, коготь*: *Розгребла курча своїми кіхтями пісок на греблі; На неї уже давно чорти кіхті гострять* (II,247); *легкий, легкість, легко*: *Хліб глевкий, на зуби легкий* (Ном.); *А тобі дай Бог крепість і легкість* (Чуб.); *Інший легко робить, а хороше ходить* (Ном.)(II,350); *лежшати = легшати* (Желех.) (II,353); *лежкий и пр. = легкий и пр.; нігті (ніготь, нігтя, нігтик*: *Челядників, челядок держав, свої плугатарі були, а нам і на нігтик нічого не зоставив* (Г.Барв.) (II, 566).

Як бачимо, Борис Грінченко з глухою вимовою подає тільки слово *вожко*; дзвінка вимова засвідчена в словах *дьогтяр(дігтяр), нігті (ніготь, нігтя, нігтик)*; подвійна (то як глуха, то як дзвінка) вимова в словах *кіготь (коготь, кігті), кіхоть (кіхтя, кіхті)* та *легко, легкий, легшати й лежко, лежкий, лежшати* (II,566). Тут передано вимову цих слів у різних місцевостях.

Ю.Шевельов у праці «Українська мова в першій половині двадцятого століття» наводить цитату М. Драгоманова, зазначаючи: «Як висловився М.Драгоманов (1891 – 1892): «Мова не святощ, не пан людини, народа, а слуга його. Література мусить нести в маси народа просвіту якнайлекшим способом» [14, 59]. Ми зберегли написання, подане автором. Слово *найлекшим* М. Драгоманов пише з літерою *к*, передаючи глуху вимову відповідного звука. у цьому слові.

Однак, Олекса Синявський у «Нормах української літературної мови» підкреслює, що «дзвінки приголосні перед глухими приголосними...не повинні в вимові переходити на відповідні глухі (тобто *д* на *т*, *з* на *с*, *ж* на *ш*.), наприклад: *хлібця, ріжте, дужка, грудка, нігті*» [8, 11]. І далі читаємо: «Тим паче зберігаються дзвінки перед глухими, бо вони й у мові звичайно дзвінки: *нігті, кігті, дігтяр, легкий, вогкий*...і ін.» [8, 34].

Оскільки сам Ю.Шевельов постійно підкреслює необхідність дотримуватися Норм О.Синявського, очевидно оглушувати звук [г] у наведених словах не обов'язково.

Дискусійним є написання слова *хрестити* чи *христити*. До недавнього часу це слово вживалося не так часто, оскільки хрестилися таємно, вголос про це майже не говорили, тому, очевидно, і в «Правописі – 90» це слово відсутнє. Але на сьогодні це слово стало вживатися активніше, актуальним стало і його правильне написання. Орфографічний словник подає написання слова з літерою *е*. Ми пояснюємо: *хрестити*, бо *хрест* (сумнівний голосний ставимо в наголошену позицію). Слова *хрестильний, хрестильниця, хрестини, хрестинний, хреститель, хреститися, хрещений, хрещеник* також пишемо з літерою *е*.

«Правопис – 28» рекомендує писати такі слова з літерою **и**: *христити, христитися, хрищений*. Таке написання рекомендує професор Олекса Синявський у Нормах, пояснюючи його таким чином: «так само в деяких словах знаходимо **ри, ли** (головним чином у постійно відкритих складах відповідно до **ро, ре, ло, ле** в складах закритих): *блищати, блискавка, блискавиця, глитати, глтай, гримати, гриміти, дригати, стриміти, дрижати, дрижаки, здригнутися, кривавий, кришити, крихта, кришка, стрижень, тривати, тривати (= підждати), тривога, тривожитися, тримати, христитися, хрищений, чорнобривий, чорнобривка*.

Але *кров, крові, кривця, хрест, хреста, хрестик..., брова, хребет* [8, 29].

Відомий мовознавець Святослав Караванський вважає, що «Правопис слова *христити* й похідних від нього як *христити* – це явний ляпсус Правопису – 28» [2, 204].

Митрополит Іларіон (Огієнко) в статті «Наша літературна мова» зазначає: «І вся українська давнина, вся давня українська література, усі без виключення українські богослужбові книжки завжди пишуть «хрест», і пишуть через «**ре**» і в усіх похідних від нього словах. У всіх виданнях митрополита Петра Могили, скажемо в його службениках та в требнику 1646 року читаємо: *хрест, Хреститель, хрестити, хрещення*... Коли десь стрінемо форму «христити», то це звичайна фонетична помилка...»

Здавалося б, можна поставити крапку. Однак Петро Одарченко, професор із США, в книзі «Про культуру української мови», видану в Києві 1997 року видавництвом «Смолоскип», написанню цього слова присвячує цілу статтю: «Твердження митрополита Іларіона про те, що «писати *христити* – це ненауково», абсолютно безпідставне. Посилатися на митрополита Петра Могили (1596 – 1647), як на авторитет у справах сучасного українського правопису, аж ніяк не можна. Церковнослов'янська мова Петра Могили дуже відрізняється від сучасної української літературної мови» [6, 269]. Автор статті вважає, що написання слова через **е** є порушенням українського фонетичного закону, який становить національну особливість української мови. Цей закон ми продемонстрували у викладі Олекси Синявського. Петро Одарченко переконаний, що писати потрібно *христити*, як це роблять усі мовознавці, які дотримуються «Правопису – 28». Наприклад, таке написання знаходимо в «Українському орфографічному словнику» Дмитра Нитченка, виданому в Мельборні (Австралія) 1985 року: *христитися, хрищуся, христишся, христиться, христяться, хрещений* (прикм.), *хрищений* (дієприкм.), *хрещення* [4, 166].

Професор Петро Одарченко в статті «Христити, а не хрестити» посилається на дві праці Юрія Шереха (Шевельова). Першою є відома праця «Нарис сучасної української літературної мови», видана Науковим товариством ім.Т.Шевченка, видавництво «Молоде життя» в Мюнхені (1951 р.), у якій на сторінці 368 зазначено: «Чергування **е, о** з **и** відбувається в деяких словах після приголосних **р, л**, що мають перед собою ще один приголосний: *грома – гриміти, гримати; кров – кривавий; хрест, хрещений – христини, христити, хрищеник*...»

Такого походження **и** є в словах: *блиск, блищати, блискучий, бриніти, глибокий, глитати...кришити, стрижень, стриміти, тривати, тривога*, але тут воно не чергується з **е** або **о**» [6, 270]. Друга цитована автором статті праця Ю.Шевельова – «Головні правила українського правопису» 1946 року, видавництво «Прометей». Тут про звукосполучення **ри, ли** написано таке: «Головніші слова цього типу (де **и** історично постало з **ы і ъ**, незалежно від наголосу) такі: *блискавка, блискучий, блищати* (а також за аналогією до них *блиск*), *бриніти, глибокий, глитати, гримати, гриміти, дригати, дрижати, кривавий, криниця, кришити, стрижень, стриміти, тривати* (порівн. *тривати – почекати і стрівати – зустрічати*), *тривога, христини, христитися, хрищений, хрищення* (але *хрещатий, Хрещатик, чорнобривий*...)» [6, 270].

Тут же Петро Одарченко наводить приклади написання слова *христити* і похідних від нього у О. Синявського, Г. Голоскевича, П. Оксаненка, Я. Рудницького, П. К. Ковалева, О. Ізюмова та інших професорів, а також редакторів «Енциклопедії українознавства», Наукового товариства імені Т.Шевченка, Української Вільної Академії Наук США та ін. і робить висновок, що написання слова з **е** є фонетичним русизмом, якого ми повинні уникати [6, 272].

Борис Грінченко подає слово *хрестити* з літерою **е** [IV, 413], але між словами *христити* і *хрестити* ставить знак рівності [IV, 414]. Очевидно, що і написання цього слова потребує уточнення в правописі, а поки що ми орієнтуємося на Український орфографічний словник і пишемо *хрестити* [13, 954].

Дуже часто ми виправляємо наголос у прізвищі *Грінченко*, якщо він стоїть на першому складі. Особливо часто це прізвище стало звучати з присвоєнням імені вченого одному з київських вишів. Сам Борис Грінченко у словнику на титульній сторінці над літерою **е** поставив наголос, підкреслюючи вимову *Грінченко*. Факт такого наголошування вченим свого прізвища пояснює Святослав Караванський, зазначаючи, що, «видаючи свій словник, Б. Грінченко був змушений поставити над літерою **е** свого прізвища знак наголосу. Це було потрібно, бо «неправильне» наголошення цього прізвища було масовим» [2, 40]. С.Караванський доводить, що українці споконвіку наголошували це прізвище як *Грінченко*, оскільки воно походить від імені *Гринь, Гринько* і вимовляється *Гриньченко (Гріньченко)* з пом'якшеним **н**, як і в прізвищах типу *Сеньченко, Даньченко* (від *Сенько, Данько*). Батько ж Бориса Грінченка твердив, що їх прізвище є аристократичним, походить від назви села *Грінки*, тому його потрібно наголошувати не так, як прийнято у народі. С.Караванський доводить безпідставність таких тверджень і вважає, що правильним буде ставити наголос на перший склад: *Грінченко* [2, 39]. Немає потреби виправляти наголос у прізвищах такого типу (*Доленко – Доленко*), оскільки обидва наголоси в сучасній українській мові словники засвідчують як нормативні [10, 75]. Зважаючи на те, що сам учений поставив наголос на своєму прізвищі на титульній сторінці словника, бажано поважати його волю.

Заслугує на увагу і слово *вибачатися* в звороті «я вибачаюсь». С.Караванський доводить, що зворот «я вибачаюсь» є природною формою, оскільки твердження, що частка **-ся** тут означає вибачати самого себе (як в *одягаюся, вмиваюся* та ін.), тобто виконує формотворчу функцію, утворюючи зворотно-середній стан дієслова, хибне. Учений стверджує, що в слові *вибачаюсь* частка **-сь** (-сь) є слотовтворюючою, як у словах *боюся, сміюся, дивлюся* тощо і не рівнозначна слову *себе*. Крім того, автор вважає, що слово *вибачатися* – це скорочена форма звороту *вибачитися перед ким*. Відбулася редукція виразу *я вибачаюсь перед Вами* до лаконічного: *я вибачаюсь*. С.Караванський зазначає, що це живомовна форма і її не потрібно заглушати [2, 233].

Іншої думки дотримується видатний мовознавець минулого Олена Курило: «...навожу слово, що дуже поширилося в нашій буденній розмові. Це *вибачаюсь* з російського, теж хибного «извиняюсь». Його доконче треба викинути з української мови. По-українськи кажуть: *вибачайте, вибачте, даруйте, пробачте*» [3, 213].

Вживання такого вислову вважається неправомірним і в наш час [10, 49], хоча в СУМ [1, 349] наведено приклади вживання цього слова у П.Мирного: *Дуже вибачаюся, що самому ніколи забігти до Вас.*

Наведені приклади неоднозначного тлумачення різних мовних явищ підкреслюють важливість єдиної норми на всіх рівнях літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Граматика слов'янська І.Ужевичка / Підгот. до друку І.К.Білодід, Є.М.Кудрицький. – К.: Наук. думка, 1970. – 459 с.
2. Караванський С. Секрети української мови. 2-ге розширене видання. – Львів: БаК, 2009. – 344 с.
3. Курило, Олена. Увага до сучасної української літературної мови. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 303 с.
4. Нитченко Дмитро. Український орфографічний словник. Для шкіл і молоді. – Мельборн – Австралія, 1985. – 176 с.
5. Огієнко І.І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / Упоряд., авт.іст.-біогр.наряду та прим. М.С.Тимошик. – Либідь, 1995. – 296 с.
6. Одарченко Петро. Про культуру української мови. Зб. статей. – К.: «Смолооскп», 1997. – 320 с.
7. Орфоелічний словник / Укл. Погрібний М.І. – К.: Рад.школа, 1983. – 629 с.
8. Синівський Олекса. Норми української літературної мови. Укр. вид-во, Львів, 1941. – 363 с.
9. Словарь української мови / Збір. ред. журн. «Киев.старина». Упорядкував з дод. влас. матеріалу Б.Грінченко. – К., 1907-1909. – Т. 1-4.
10. Словник труднощів української мови: Біля 15000 слів / Гринчишин Д.Т., Капелюшний П.О., Пазяк О.М. та ін.: За ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Рад.шк., 1989. – 336 с.
11. Словник української мови / Ред.кол.: І.К.Білодід (гол.) та ін. – К.: Наук. думка, 1970. – Т. I.
12. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоелія, графіка, орфографія. – К.: Вища школа, 1981. – 183 с.
13. Український орфографічний словник: Орфогр. словн. укр. мови: Близько 143000 слів / Уклад.: М.М.Пещак та ін. – 3-є вид., переробл. і доповн. – К.: Довіра, 2002. – 1006 с.
14. Шевельов, Юрій. Вибрані праці: У 2-х кн. Кн. I. Мовознавство / Упор. Л.Масенко. – К.: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2008. – 583 с.

В статтє рассматриваются примеры неоднозначного толкования правил произношения и написания некоторых слов и выражений, широко распространённых в речи.

Ключевые слова: языковая норма, культура речи.

УДК 378:371.336

Сидоренко В.Х.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦКУРСУ «КУЛЬТУРА ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ»

В статтє рассматривается структура, цель, задачи спецкурса «Культура педагогического взаимодействия» и особенности его преподавания в Институте физики и математики.

Сучасний стан організації життя школи потребує такої організації та підбору методів роботи, які б забезпечували необхідні умови для розвитку та вияву творчої індивідуальності учнів, що в свою чергу вимагає від учителя високого рівня розвитку професійних якостей та рівня комунікативної підготовки.

Одна з важливих психологічних умов є рефлексивне ставлення вчителя до власної педагогічної діяльності, що виявляється у процесі педагогічної взаємодії вчителя з учнями, коли він намагається зрозуміти та регулювати думки, почуття та вчинки учнів. Програма спецкурсу «Культура педагогічної взаємодії» спрямована на розв'язання даної проблеми, що дозволить підвищити комунікативну компетентність майбутнього вчителя.

Програма спецкурсу передбачає вивчення основного матеріалу обсягом 54 години, з яких 34 години аудиторні та 20 годин самостійні заняття.

Головною метою спецкурсу є допомога майбутньому вчителю творчо підходити до вирішення проблем педагогічної взаємодії з учнями, використовуючи найсучасніші інтерактивні методи.

Завдання спецкурсу:

- підвищення компетентності майбутніх педагогів у процесі педагогічної взаємодії;
- стимулювання потреб у саморозвитку комунікативного потенціалу майбутнього вчителя;
- ознайомлення студентів з сучасними зразками передових педагогічних технологій педагогічної взаємодії;
- надання практичної допомоги у подоланні можливих труднощів спілкування з учнями, батьками, колегами;
- розвиток умінь організації діалогових та полілогових форм навчально-виховної діяльності;
- формування комфортного морально-психологічного клімату у педагогічному колективі.

Особливості викладання спецкурсу в, першу чергу, зумовлені тим, що він сприяє поглибленню нормативного курсу «Основи педагогічної творчості та майстерності», на базі якого і ґрунтується. За певних обставин нормативний курс не викладається в Інституті фізики та математики і ця обставина вимагає від викладача не тільки розкрити специфіку спецкурсу «Культура педагогічної взаємодії», але й дати студентам загальну уяву про предмет «Основи педагогічної творчості та майстерності» та його складові.